D.M. PIPPIDI – BUCURIA ACTULUI CREATOR

Andrei PIPPIDI

D.M. Pippidi, de care vreți să vă aduceți aminte ori, dacă n-ați avut privilegiul de a fi admiși în intimitatea acestui om, să aflați lucruri în directă legătură cu îndoita sa ipostază de cărturar, dar și de om al unei anumite epoci, reprezintă pentru noi continuitatea al cărei reazem este firesc să-l căutăm.

Drumul pe care-l vom urmări, în care primele repere sunt, în 1927 și 1928, licențele *magna cum laude* la Drept și la Litere în București, se îndreaptă numaidecât spre cunoașterea adâncită a literaturilor elină și latină. Colaborarea sa la publicații de specialitate ca *Orpheus* și *Revista clasică*, începând cu o „Contribuție juridică la lămurirea unei probleme de istorie literară" de la care va trece la un subiect de care și-a legat numele – „Tiberiu la Tacit" –, dovedesc vocația în formare la acest elev al lui Vasile Pârvan. În căutarea rostului și țelurilor personale, un articol al său, intitulat „În jurul stelei lui Asclepiades din Tomis", se referă, încă din 1935, la Dobrogea, viitor teritoriu al activității lui epigrafice. Pasul hotărâtor a fost perioada de studii la Paris, la Sorbona și la École Pratique des Hautes Études. Despre zilele petrecute la Bibliothèque Nationale povestește o scrisoare adresată unui cunoscut acasă, la Craiova: „În sala cu cărți, tăcerea e de mătase. Sub bolta înaltă de sticlă, larma cetății se pierde. Între rafturi nesfârșite, oamenii alunecă muți. Vecini gârbovi, fete cu ochelari, cine v-a pironit în jilț? Lângă trei sute de ființe împietrite, singure filele trăiesc.[…] Lângă lăzi cu hârțoage, negustori blajini așteaptă răbdători să se scorojească ultima foaie". Investigațiile spornice despre cultul imperial au fost apreciate de Jérôme Carcopino și de Jules Marouzeau; André Piganiol îi va recenza elogios teza de doctorat în Litere, susținută în 1932 la București.

Până atunci însă, preocupările tânărului savant care-și impresiona profesorii erau și de ordin material. Bursa de specializare în filologie latină se oprise – timpuri de criză! –, odată cu falimentul băncii din patrie care păstra economiile familiei. Nu s-a prezentat altă soluție pentru a supraviețui decât munca de copist la o mare bibliografie de studii latine. Profesorii francezi, convinși că „dl. Pippidi promite cele mai frumoase rezultate", n-au șovăit să-l recomande, în iunie 1931, ca membru al Școlii Române de la Roma. Chezășia lui Carcopino și a lui Marouzeau, la care era sensibil chiar N. Iorga, i-a asigurat continuarea studiilor la Roma. *Accademia di Romania*, cum este încă denumită în capitala Italiei, a jucat rolul însemnat pe care-l dorise primul ei director, Pârvan, fondatorul ei din 1922, imprimându-i stilul de lucru, ca să ducă mai departe pregătirea celor ce erau destinați să devină în România arheologi, istorici ai Antichității, filologi clasici, precum și arhitecți, specialiști în restaurarea monumentelor istorice.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-o atmosferă de emulație creată de colegii din aceeași generație, de la diversele universități din țară, desăvârșirea pregătirii lui Pippidi s-a vădit în două chipuri.

În primul rând, elaborarea tezei, susținută în 1932 și publicată în 1938 în *Ephemeris Dacoromana*, a dat naștere articolelor care, exploatând calitatea istorică a unor autori antici prin minuțioase observații critice, se vor înșirui în *Revue des Études Latines* și în reviste din țară (la Iași, Pippidi avea să intre din 1933 în cariera universitară). Pe baza acestor contribuții și-a construit viziunea asupra introducerii treptate a cultului imperial. În același timp, analiza regimului instaurat de Iulio-Claudieni corespundea interesului, pe care și-l mărturisea „pasionat", pentru personalitatea lui Tiberius. Așa au apărut, pe rând, *Recherches sur le culte impérial,* volum dedicat, în 1939, „cu respectuoasă recunoștință" lui Carcopino, apoi, în 1944, *Autour de Tibère* , închinat amintirii celui dintâi dascăl care-l îndemnase, Dimitrie Evolceanu. Prima carte beneficia de sprijinul Institutului de Studii Latine din București, întemeiat de N.I. Herescu, învățat și poet cu care D.M. Pippidi a fost unit printr-o fraternă prietenie. Cealaltă culegere de studii a fost editată de Institutul de Istorie Universală „N. Iorga", unde Gheorghe Brătianu îl chemase pe Pippidi într-o echipă de elită. O a doua ediție a apărut la Roma în 1965. De ideea unei vaste monografii nu s-a despărțit decât din cauza împrejurărilor nefavorabile; cuprinsul cărții la care se gândea îl întrevedem dintr-o ciornă, păstrată, probabil, din 1932: „Istoriografia modernă, Omul, Opera, Geneza imaginii tradiționale", iar titlul ar fi fost *Tibère ou l'Empereur malgré lui*.

Capitolul roman din biografia sa intelectuală e și mai important prin efectul îndelungat al contactelor cu un grup de compatrioți, împreună cu care cutreiera cetatea sau făcea excursii abundent fotografiate. O afecțiune reînnoită mereu prin colaborarea aproape zilnică l-a legat pentru toată viața de M. Berza, de Grigore Ionescu și de Gabriella Bordenache. Prietenia cu Arnaldo Momigliano trăiește prin scrisorile pe care le-au schimbat, după ce acest istoric, mare între cei mari, a trebuit să se expatrieze. Înnodarea de relații cu confrații străini i-a permis lui Pippidi să întindă punți atât pentru sine însuși, cât și pentru dezvoltarea științelor Antichității în țara noastră.

Pe terenul filologiei clasice, revendicând împlinirea lacunelor, el cerea, din 1940, „o colecție națională a scriitorilor greci și latini", ca să raporteze apoi rezultatele din șase ani: „Les études classiques en Roumanie de 1939 à 1945". Strădania sa, extrem de rodnică în anii războiului, cuprinde traducerile comentate (*Poetica* lui Aristotel și *Fragmentele Eleaților*), precum și examinarea ideilor literare ale Antichității clasice, ceea ce a constituit materia primului său curs la Facultatea din București. Întâlnirea în opinii cu Herescu, pentru care avem, încă inedită, mărturia corespondenței lor între 1929 și 1944, a prilejuit înființarea noului Institut de Studii Latine, în 1938. Era expresia năzuinței de a crea un centru de cercetări științifice, un organ de răspândire a culturii și o invitație la sincronizarea cu consacrarea tradițională a culturii latine în țări vecine (Ungaria, Cehoslovacia, Polonia). Vor trece mai bine de două decenii până la STUDII CLASICE, singura asociație românească dedicată studiilor greco-romane, considerate ca un tot unitar.

Să ne întoarcem acum la climatul intelectual în care inițiativa fericită din preajma războiului n-a mai putut, după încetarea acestuia, să prindă corp. În noile împrejurări s-a vădit odată mai mult structura sufletească a învățatului nostru. Ca mai toți confrații din generația sa, descumpăniți de vârtejul ce se apropia, el avea de ales poziția de pe care să facă față situației din 1944–1947. În acei ani, Institutul de Istorie Universală, căruia-i era atașat și prin soția pe care și-a luat-o (Liliana Iorga), alături de care pregătea prima ediție a *Istoriologiei* lui Iorga (topită în 1948), a desfășurat o activitate excepțională

https://biblioteca-digitala.ro

prin cursuri și conferințe, în timp ce publica RHSEE. Această revistă, de cel mai înalt nivel european, și-a încetat apariția în 1948, când au fost suprimate și Institutul de Bizantinologie și acela de Studii și Cercetări Balcanice, odată cu cele de Istorie Națională din București, Iași și Cluj și Centrul de Studii Transilvănene, contopite într-unul consacrat Istoriei RPR. Universitatea a fost victima altor vicisitudini, care l-au ocolit pe Pippidi, așa încât el avea să fie neîntrerupt profesorul de Istorie veche din 1945 la 1973, în ciuda unei „demascări", în 1959, înscenate de conducerea comunistă.

Că el n-a făcut parte din niciun partid politic, niciodată, este incontestabil. Rapoarte ale Siguranței înregistraseră o vremelnică prezență a sa, la 20 de ani, într-un mediu de studenți comuniști, în majoritate evrei, și participarea la o manifestație care saluta vizita la București a lui Henri Barbusse, în drum spre Moscova. De asemenea, perchiziția bibliotecii sale de la Craiova a constatat o carte de Troțki, printre mia de volume cu care se lăuda tânărul în 1925. Se poate numai adăuga că numele său stă înscris ca nr. 117 într-o rarisimă listă, datată 4 octombrie 1944, a membrilor Grupării Universitare Democratice. Acolo, Parhon Constantin figurează cel dintâi, iar ultimul, 180, Papacostea Victor. Între dezideratele lor, apare „a lupta pentru desvoltarea cercetărilor științifice și înlesnirea publicațiilor originale în România"; reținem deopotrivă „a lupta împotriva activității politice de partid de la catedră și împotriva introducerii criteriilor politice de partid în judecarea meritelor universitare". Tot ce putea nădăjdui Pippidi pentru țară în noile condiții, așa de tulburi, era menținerea unui echilibru cultural care să nu piardă nici continuitatea cu un îndreptar moral și intelectual, nici schimburile internaționale prin care educația ar fi rămas deschisă acelui „al III-lea umanism" propovăduit de Werner Jaeger. Acest ideal al „Paideei", întruchipat de „triada Poetului, Omului de Stat și Înțeleptului" – citez dintr-un articol, dacă nu mă înșel, inedit – exprima năzuința de a atinge o treaptă mai înaltă a condiției umane. Despre „Înțelesul actual al umanismului", Pippidi a vorbit în prelegerea inaugurală a cursurilor de literatură și cultură greacă la Facultatea de Litere (publicată în *Ramuri* în 1947, o versiune franceză a apărut în același an în *Lettres d'Humanité* la Paris). Opiniile sale luau în considerație principiile ce trebuie să călăuzească „un stat ca al nostru, a cărui nouă întocmire se arată o sarcină rezervată generației ajunsă astăzi la maturitate". În așteptarea unei modificări de programe didactice care n-a mai întârziat decât până la reforma din 1948, Pippidi promova educația umanistă, plăsmuită de diversele ei vârste, începând de la grecii antici, fiindcă a însuflețit totdeauna năzuința către libertate și dreptate.

Suntem astăzi în măsură să vedem că dezamăgirile n-au descurajat străduința profesorului, statornică, de a contribui la îmbogățirea minții românești, integrând în acest spațiu marile valori ale culturii greco-latine. Ca atare, chiar după ce, din 1950, s-a implicat în cercetările arheologice de la Histria, preluând și cercetările epigrafice de acolo, spre el s-a îndreptat nevoia de competență a editurii ESPLA de câte ori a întreprins difuzarea unor texte esențiale (cele homerice, traduse de George Murnu, *Iliada*, în 1955, și *Odiseea*, un an mai târziu). Sistemul de a le comenta cu un studiu introductiv și a aduce la zi discuția asupra textelor, pe baza unei informații erudite, l-a practicat și în 1958, când și-a luat sarcina marii antologii a *Tragicilor greci*. Nu întâmplător, același este momentul în care s-a organizat Societatea de Studii Clasice, cu revista al cărei redactor-responsabil avea să fie Pippidi. Urmărea îndeaproape desfășurarea activității filologice, căreia tindea să-i dea forma unei comunități solidare: un articol al său, „Les études classiques en Roumanie", din 1946, informase străinătatea despre activitatea din anii războiului; acum, în 1958, trece în revistă lucrările în acest domeniu, apărute în deceniul precedent. Tipurile de contribuții care se vor aduna în paginile revistei au dovedit interesul

https://biblioteca-digitala.ro

în diverse direcții: istoria literară, istoria antică, filosofia, arheologia, epigrafia greacă și latină, dreptul antic. Câștigarea prestigiului pe plan mondial o va dovedi numărul crescând de autori străini care publicau alături de români. Realizări și perspective ale acestei producții au fost prezentate de D.M. Pippidi în 1969. Mie îmi revine să precizez, pe baza documentelor, că regularitatea apariției periodicului a fost întreruptă în 1976, restabilită și iarăși sistată după un an, când numai altă solicitare adresată de Pippidi și Al. Graur Secției de Propagandă va obține restituirea statutului de revistă.

În alte locuri din arhiva de familie mai găsesc încercări de a convinge autoritățile să accepte o organizare a învățământului superior și a institutelor mai corespunzătoare legăturii firești dintre istorie și filologie. Astfel, se amintește că „fără cunoașterea limbilor clasice nu se poate concepe formarea de cercetători în domeniul istoriei Greciei și Romei, nici în istoria Daciei și a cetăților pontice", situație care-l ducea pe autor la concluzia că „absolvenții cei mai înzestrați ai facultăților de istorie se îndreaptă inevitabil fie spre arheologia comunei primitive, fie spre istoria contemporană: de cele mai multe ori nu din pricina unei înclinări deosebite pentru aceste perioade ale istoriei, ci din imposibilitatea de a întreprinde cercetări personale întemeiate pe documente a căror limbă n-o cunosc". De aici, Pippidi ajunge, în 1967, la un Raport privind „școlile" române din străinătate în perioada dintre cele două războaie, și în special Școala Română din Roma. Starea frumoasei clădiri în care trăise chiar el „se părăginește pe fiece zi ce trece. Geamurile sunt toate sparte, ușile condamnate, pereții pătați de ploaie. Impresia pe care o lasă palatul altădată clocotind de viață e de neagră dezolare". Situația pe care o denunța antrenase o deteriorare nu mai puțin gravă în existența științelor istorico-filologice în România, așa că el revendica revenirea la destinația inițială pentru un centru de studii științifice. Asemenea probleme au rămas pentru moment deschise.

În aceeași vreme, îndreptarea către explorările de la Histria a compus partea esențială a lucrărilor sale: un studiu după altul și participarea la colocvii și congrese internaționale de epigrafie și arheologie, cu atât mai mult când a deținut direcția Institutului de Arheologie, în anii 1971–1981. Totodată, necesitatea de a proteja dezvoltarea culturii clasice în țara noastră l-a îndemnat, cu puterea izvorâtă din armonia sa interioară, să continue seria de opere inițiată cu *Tragicii greci*. Prilejul s-a ivit în 1970, când au apărut paralel două culegeri de texte sub îngrijirea sa: *Proza istorică greacă* și *Arte poetice. Antichitatea*. La cea dintâi, studiul introductiv, „Grecii și istoria", reia o temă pe care o dezvoltase și în 1944 („Les Grecs et l'esprit historique", RHSEE, XXI, p. 5–35; „Formarea ideilor literare în Antichitate", p. 86 și urm.). La fiecare dintre autorii selectați pentru extrase reprezentative (Herodot, Tucidide, Xenofon, Polibiu, Plutarh și Arrian), coordonatorul și-a rezervat paginile de comentariu, traducătorilor revenindu-le sarcina personală a adnotării. Splendidele tălmăciri evidențiază meritul celui care și-a ales colaboratori remarcabili: Mihail Nasta, Florea Fugariu, Radu Alexandrescu (de două ori), Petru Creția și Virgil Popescu. Același rol l-a avut Pippidi în constituirea echipei cu care a îndeplinit ediția poeticilor Antichității greco-latine. Cele mai multe texte au fost traduse pentru prima oară în limba română (unul chiar în versuri) și ele datează de la secolul VII î.e.n. până la sec. II e.n. Se înțelege că specializarea și măiestria au răspuns unei foarte înalte ambiții. Alături de *Poetica* lui Aristotel, el a introdus în alcătuirea volumului tratatul lui Dionis din Halicarnas, tradus și adnotat de M. Nasta, *Tratatul despre Sublim* care exista deja în versiunea lui C. Balmuș, o epistolă horațiană în traducerea lui Ionel Marinescu, o parte din scrierea lui Quintilian despre *Formarea Oratorului*, cu notele traducătorului Gh. Guțu, încheind cu reflecțiile lui Plutarh despre muzică, excepțional tălmăcite și comentate de M. Nasta.

https://biblioteca-digitala.ro

Constantin Noica a contribuit cu fragmente platonice la care deslușirile necesare au fost adăugate de Pippidi. Acestuia din urmă i se datorează, de asemeni, traducerile unor pasaje de la Hesiod până la Aristofan, adnotate, și introducerea generală. Sunt în măsură să adaug că am un exemplar între paginile căruia el a intercalat fișe cu însemnări din bibliografia recentă de la Bruxelles, New-York, Toulouse, Pisa și Helsinki, referitoare la creația literară oglindită în antologie: ele sunt o mărturie a elaborării minuțioase a cărții. *Variații pe teme clasice* (1981) și *Parerga* (1984) vor fi spicuiri de studii ale sale de filologie, epigrafie și istorie.

O tot mai largă recunoaștere internațională a determinat activitatea învățatului român după 1965, absorbită de conferințe și rapoarte pretutindeni unde și-a dobândit respectul colegilor. Doctoratul *honoris causa* al Universității din Lyon, în 1965, a semnalat începutul acestei etape, în care va urma cel de la Geneva, în 1979. Fusese ales *Corresponding Fellow of the British Academy* (1973) și *Membre associé de l'Institut de France* (1975). Președinția Federației Internaționale a Asociațiilor de Studii Clasice, vreme de cinci ani (1974–1979), a reprezentat cea mai prestigioasă recunoaștere a muncii sale neobosite.

În acest destin cărturăresc, nu împlinirile carierei academice contează, ci bucuria actului creator, mereu reluat, și adevărata răsplată, multiplă, din preajmă: la sfârșitul vieții mărturisea că darul cel mai de preț pe care i l-au făcut zeii a fost prietenia.

https://biblioteca-digitala.ro